

UOT 75

Gülnaz Mədətova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
(Azərbaycan)
gulnazmadatova@gmail.com

FƏRMAN QULAMOVUN YARADICILIĞINDA MƏNZƏRƏ JANRININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə. Məqalədə görkəmli Azərbaycan rəssamı Fərman Qulamovun əsərlərinin səciyyəvi cəhətləri ətraflı təsvir edilmişdir. Bu mövzuda təqdim edilmiş nümunələrin bədii təhlili məqaləyə olan marağı xeyli artırmış, bu cəhətdən rəssamın yaradıcılıq prinsiplərini əsaslandırmağa yardım etmişdir. Rəssamın bədii qabiliyyətləri, həmçinin təbiətin gizli gözəlliyi onun “Cənub küləyi”, “Gecə”, “Kənd mənzərəsi”, “Mənim süjetlərim” və “Şəhər” əsərlərində məkan psixologiyasının bədii fonunu təşkil edir.

Açar sözlər: rəssam, boyakarlıq, mənzərə, pəncərə pərdələri, kompozisiya

Giriş. Azərbaycanın görkəmli rəssamlarının fəaliyyətinə nəzər salarkən burada mənzərə janrına az və yaxud geniş şəkildə müraciət etməyən rəssam yaradıcılığına rast gəlməyin mümkün olmadığını görürük. İstər klassik dövr rəssamları olsun, istər yaşlı nəsil, istərsə də həmdövrümüz olan sənətkarların yaradıcılığında təbiət, güllərin-çiçəklərin təsviri, dağların, dərələrin, dənizin, çayların, önünü buludların kəsdiyi və ya aydın görünən açıq səmanın tərənnümü və s. fərqli kompozisiya quruluşlarında, fərdi rəng qammasında hər bir yaradıcı təxəyyülün, estetik zövqün, gözəlliyə verilmiş dəyərin təzahürü kimi tamaşaçı qarşısına çıxaraq ondan dəyərləndirmə tələb etmiş və zamanla öz qiymətini alaraq hansı dəyərə sahib olduğunu sübut etmişdir. Təzadlı və yaxud yaxın rəng həlli, sakit və yaxud aqressiv hava, yayın qızmar hərarəti və yaxud şaxta tutmuş soyuq qış günü, həyatın yenidən doğması fərahını yaşadan ilk bahar və yaxud artıq saralamış, kədərli payızın lirik həssaslığı hər bir rəssam yaradıcılığında fərdi formalarla öz əksini tapmışdır. Rəssamları ilhama gətirən təbiət motivlərinin rəngarəngliyi bəzən mücərrədliyi, bəzən sadəliyi ilə diqqətləri öz üzərinə cəlb edir. Misal olaraq S.Bəhlulzadənin “Əmircan”, “Naxçıvan. Axşamçağı Ordubad bağlarında”,

“Qudyalçay vadisi” əsərlərində incə lirizm, M.Abdullayevin “Dağlar”, “Naxçıvan dağları” kimi əsərlərindəki təbiətin çılğın rəngləri, T.Nərimanbəyovun “Göyçay bağları”, “İçəri şəhər” adlı əsərlərindəki romantik duyğular böyük ustalıqla öz uğurlu həllini tapmışdır.

Əsas materialının şərh. Əməkdar rəssam, istedadlı sənətkar Fərman Qulamovun mənzərələrindəki özünəməxsusluğu isə hər şeydən öncə təbiətin sadəcə real görünüşünü deyil, onun daxilində gizlənən sirrin açması kimi dəyərləndirmək olar. Hər bir mənzərə əsərində sənətkar rənglərin yaratdığı məkan psixologiyasının bədii əksini həm təbiəti öz daxilindəki gözəlliyi, həm də yaradıcı təxəyyülü ilə gerçəkləşdirməyi bacarmışdır. Belə tabloları sırasındakı “Cənub küləyi”, “Gecə”, “Kənd mənzərəsi”, “Mənim motivim”, “Şəhər” və digər əsərlərin adını qeyd etmək olar. Həmin əsərlərdəki dərin təəssürat, sakitliyin yaratdığı həyəcan, təbiət və insan münasibətinin mənzərədəki yaratdığı atmosferin bədii həlli çalarların məharətli yaxıları ilə Fərman Qulamov yaradıcılığını səciyyələndirmişdir. Lakin bu səciyyəvilik heç də hər bir əsərdə rəssamın oxşar bədii həlldən istifadə etdiyini, sadəcə yaxın mövzulara toxunduğunu qeyd etmək kimi yalnız fikirlər irəli sürməyə əsas vermir. Söylənənlər rəssamın hər bir əsərindəki tamaşaçısına yaşatdığı fərqli hissələrin özünəməxsus rəngkarlıq və kompozisiya həlli, tərənnüm edilmiş mühitə müxtəlif və bir-birindən daha həssas münasibəti, fəlsəfi yanaşması ilə öz izahını tapır.

Fərman Qulamovun “Mənim motivim” adlı silsilə mənzərə əsərləri vardır ki, adından göründüyü kimi ona doğma olan, daxilən yaxın olan mənzərənin təsvirini özünün sevimli motivi olaraq kətan üzərinə köçürmüşdür. Qeyd edilən əsərin ruhunda bir sakitlik, öz dünyasına çəkilmə, bu mühitin bütün məkanlardan fəqli aurası hökm sürməkdədir. Rəssam əsərində açıq və parlaq tonlara xüsusi olaraq üstünlük vermişdir. Lakin bu parlaq mənzərə aktiv, yüksək əhval-ruhiyyəni deyil, gözəlliklə bərabər təbiətin məhrəmliyini önə çəkir.

Tablonun ön hissəsində ağ qayalığın içində oyulmuş qədim ev təsviri verilmişdir. Kiçik pəncərəli alçaq qapının bütün ətrafı daşlar və yaşıllıqlarla əhatələnmişdir. Daxmanın yan tərəfi ilə çox kiçik çay axır. Perspektivə doğru uzanan mənzərəni bir-birini əvəzləyən kiçik təpələr əhatə edir. Bütün bu ağırlığı rəssam tablonun sol hissəsinə salaraq, sağ hissənin açıqlığında sanki görüntünü ikiye bölərək ətrafın bütün mənzərə təəssüratını tam yaratmasına müvəffəq olmuşdur. Sarılmış otların arasında kiçik bostan boş ərazinin məqsədini, insan və təbiətin birgə yaratdığı mənzərənin xoş görüntüsünü

təqdim edir. Daha uzaqlarda isə göy üzünün mavi tonları ilə bir qədər daha tünd çalarda olan dənizin birləşdiyi üfiq nəzəri cəlb edir. Əsərin lirik-romantik həssaslığını olduqca təsirli tonlarla verən sənətkar mənzərənin insan gözünün itdiyi nöqtəyə qədər axıb getdiyini elə tərənnüm etmişdir ki, tabloya tamaşa edərkən öncə qarşıya dikilmiş nəzərləri təsvir özü arxasınca müşayət edərək götürür sanki.

Tabloda əsasən parlaq sarı, yaşıl, ağ, mavi, göy kimi rənglərdən istifadə edilmiş, aralarda çiçəklilik kiçik qızartıları ilə estetik dəyəri yüksəldilmişdir.

Göy üzünün açıq mavi tonlarına atılmış bir qədər tutqun tonal ləkələr havanın buludlu olduğunu deyil, tərəvətini, ilk bahar günəşinin ılıq nəfəsini, zərif don geymiş təbiətin lirizmini canlandırır. Bütün bu detalları rəngkarlıq janrının estetik dəyərləri ilə canlandıran rəssam əsərində öz səmimi münasibətini, sevgisini rənglərin dili ilə çox anlaşıqlı şəkildə seyrçisinə çatdırmağı bacarmışdır.

Tabloda heç bir obraz iştirak etməmiş, məkanın gözəlliyi öz-özü ilə baş-baş qalan mənzərənin bir insan qəlbinə xas olan mərhəm hissləri kimi təqdim edilmişdir.

“Mənim motivim” tablosunun bədii xüsusiyyətlərini XIX əsrin məşhur fransız rəssamı Pier Bonnardın əsərləri ilə müqayisə etmək olar. Mavi, sarı kimi rənglərin parlaq çalarlarından istifadə etmiş fransız rəssamının da əsərindəki incə lirizm məhz təbiətin daxilindəki səmimi görüntünü ilə diqqəti cəlb edir.

Rəssamın mükəmməl kompozisiya həllinə malik mənzərə janrında icra etdiyi əsərləri sırasında “Cənub küləyi” adlı tablounun adını xüsusi qeyd etmək olar. Qeyd edilən tabloda da bundan əvvəlki əsərdə olduğu kimi rənglərin isti və parlaq çalarlarından xüsusi olaraq istifadə edilmişdir.

Mənzərə perspektivə doğru uzanan yol ilə uzaqdan görünən kənd tərənnümünün obrazlı həllinə yönəlmişdir. Tamaşaçı sanki bir syrci kimi həmin məkana uzaqdan dayanaraq canlı-canlı baxır. Yolun hər iki tərəfində yamyaşıl ağaclar sıra ilə cərgələnərək küləyin əsdiyi eyni istiqamətə yönəlmişlər. Hətta kəndə aparan genişlik üzərindəki tonal ləkələr belə küləyin gücü ilə ağaclarla bərabər yolu özü ilə aparır. Bütün detallar dinamik çalarların ekspressiv həlli ilə kiçik bacaları olan daxmaların, evlərin olduğu yerə doğru istiqamtlənmişdir.

Göy üzünü açıq mavi rəngdə boyanmış, araya atılmış kiçik işıq parıltıları ilə buludları tərənnüm edir. Daha uzaqda dağın ağaran görünüşü üfüqlə birləşərək sanki kənd mənzərəsinin arxasında bəyaz fon kimi onun daha ay-

dın görünməsinə şərait yaradır. Tablodə rəssam mənzərə janrında təbiətin adı təsvir formasını deyil, onun abu-havasını, xarakterini dinamik çalarların ifadə etdiyi sadə kompozisiya quruluşu ilə çatdırmağa çalışmışdır. Sadə kompozisiya dediyimiz mücərrəd detalların, formalrın iştirak etmədiyi real aləmin estetikliyi, əsən cənub küləyinin hərərətinin duyulacaq qədər həssaslığının yaradılması ilə maraq doğurur. Əsərdə plener rənglərin təzadlı qarşılıdırması təsvir edilmiş mənzərə ilə bərabər, həm də insanın aqressiyalardan, emosiyalardan uzaq sakit dünyasını darıxdırıcı, sıxıntılı ağırlıqlardan azad edərək ona duyarlıq, ifadəlilik bəxş edir.

“Cənub küləyi” əsərində real təsviri canlandıran detallar sırasında təbiət mənzərəsinin daha klassik deyil, artıq bir qədər müasirləşmiş forması ilə ənənəvi tərənnümü sintez təşkil edir. Çəkilməmiş düz yol, ağacların əhənglənmiş gövdəsi və onların bir cərgədə düzülməsi aparan yolun hələ də öz qədim formasını saxlayan kiçik evlərin, daxımların olduğu mənzərəyə çıxması bir-biri ilə uğurlu şəkildə əlaqələndirilmişdir. Rəssam küləyin hərəkətini məhz həmin kəndə doğru yönləndirərək tamaşaçı nəzərlərini də öz arxasınca aparır.

Fərman Qulamov fərqli cərəyanların xüsusiyyətlərindən təsirlənir, bir çox hallarda isə üslubları qarışdırmağı sevirdi. Onun əsərlərindəki rəngarənglik, mövzu müxtəlifliyi, tablolarının zəngin kolorit həlli də məhz bunun nəticəsidir. Tamamilə fərqli bədii ifadə tərzinə malik “Günaydın” əsərində isə istedadlı rəssam kubizmdən təsirlənərək, təbiəti həndəsi formalarla təsviri təhlil edən, kütlə və ritm arasında ustalıqla əlaqə yaradan, optimist fırça vuruşları ilə onlara lirik-romantik ruhlu mənzərəsi ilə bütün izləyicilərinə “günaydın” deyərək yeni günə açılan sabahın müjdəsini vermişdir.

Sənətkar adı gedən əsərində sanki memarlıq mühitini əks etdirən obyektlərə plastik element kimi baxaraq təbiəti əks etdirmişdir. Digər əsərlərindən fərqli olaraq burada daha az rəng çalarlarından istifadə etmiş, əsasən ağ tona xüsusi olaraq üstünlük vermişdir.

Uzaqda tikililərin arxasından görünən dəniz özünün sakit və bozarmış suları ilə əsərdəki elementlərin ritmik formasını kölgədə qoymadan öz təsvirini təqdim edir. O, təsvir üçün əsas seçilən klassik kənd mənzərəsinə xarakterik tikililərin fon olaraq arxasında dayanmaqla onların duyğulu ifadəsində tamamlayıcı təsvir obyekti kimi çıxış edir. Oxşar təsvir manerasının realizmə daha yaxın forması ilə Xalq rəssamı Nazim Bəykişiyevin “Abşeronda qış” (100x100) əsərində də rastlaşırıq. Burada da Abşeron təbiətinə məxsus ağ daşlı qədim tikililərin arasından dənizin boylanması, daha çox açıq rənglərin istifadəsi əsərlər arasındakı oxşarlığı şərtləndirir. Lakin Fərman Qulamo-

vun tablosundakı ifadə tərzı özünün aha romantik-fəlsəfi mahiyyəti ilə seçilməkdədir. Qar bəyazlığında verilmiş hündür uzunsov yuvarlaq tikililər, həndəsi formaların meydana gətirdiyi pəncərə tipli detallar, günbəzli formalar qədim memarlıq stilinin simvolik mənzərəsinin canlandırır.

Rəssam ətraf mühitin də bir qədər boza çalan ağ tonları ilə təsvir elementlərinin bir-birinə qarışmaması üçün qara rəngin kəskin təzadlı keçidlərindən istifadə etmişdir. Ağ tonun anidən qarayaya keçid alması və yaxud xətti ifadələr əsərin dərin mənə kəsb edən dəyərinin açılmasına xidmət edir. Ağ günbəzvari elementin üzərindən ağ daşı xatırladan yarım dairə işarə verilmişdir ki, bu da qədim memarlıq mühitinə aid element təsvirlərin simvolik təsvir formasını təqdim edir. Sənətkar konkret evlərin və yaxud digər tikililərin tərənnümünü deyil, onların səciyyəvi mahiyyətini açıqlayan əsas element detallarından olan parçaları bir yerə cəmləyərək məqsədinə nail olmağı bacarmışdır. “Günaydın” adlandırdığı əsərində açılan bir sabahı ifadə edən əsas nüanslar havanın açıqlığı və onun bu aydınlıqda ifadə etdiyi mənzərənin qədim bir tarixi özü ilə daşıyıb günümüzə qədər gətirib çatdırmasıdır. Bu məqsədlə sanki vahid bir səhnəyə toplayaraq onları kənardan izləməyə imkan verən rəssam hər bir detalın tərənnümünə böyük sevgi ilə yanaşaraq, onu cəzb edən məkanın tərənnümündəki məhrəmliyi ifadə etməyə çalışmışdır.

Ümumiyyətlə, istər natürmort, istər təbiət motivləri və yaxud digər əşya mühitinin tərənnümü olsun, Fərman Qulamovun hər bir detala sanki canlı vəliq kimi yanaşmasının, əşya mühitinə olan münasibətinin əksi ilə rastlaşırıq. Bu rastlaşmada hər zaman əsas olanı – olanları, baş verənləri təsvir etmək deyil, həm də onlara şəxsi münasibətini, duyğularını bildirməyi qabarıq büruzə verən rəssamın sənətkar mövqeyi daim tamaşaçı nəzərini özünə cəlb edir.

Təbiətin gözəlliyini onun rənglərində görən rəssam bəzən yaratdığı mənzərələrini də onların rənglərinə görə adlandırır. Məsələn, “Yaşıl mənzərə”, “Ağ mənzərə” və s.

Rəssamın “Yaşıl mənzərə” tablosunda təbiətin yaşıla bürünmüş çalarları tünd və aşiq dəyərlərlə təzad yaradaraq əsərdə dinamik, canlılığı meydana çıxardır. Sıx hündür ağacların arasından özünə yer edən göy üzünün mavi çalarları üzərinə atılmış ağ, sarı ləkələr qalın fırça yaxıları ilə həyata keçirilmişdir ki, bu da mənzərənin dinamik çalarlarını daha həssas formalarla çatdırır tamaşaçısına.

Məşəliyi ikiyə bölən çıxırın belə bir az saralan yaşılı otluqları digər tərəflərin tünd tonları arasında bir sədd çəkərək onların daha aydın qavranılmasına xidmət edir. Ağ rəngdə əhənglənmiş incə və qalın gövdəli ağacların

sıxlaşaraq dərinliyə doğru qaraltıları əks etdirməsi olduqca canlı və real formalarla təqdim edilmişdir. Rəssam bu ton ağırlığını hər iki tərəf arasında eyni şəkildə bölmədən, sağ hissəyə daha artıq yükləmişdir. Bu isə daha ifadəli təsvirin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Ağacların daha sıx, qalın, hündür, möhtəşəmliyi cığırda hərəkət edən iki insan fiqurunu kiçik simvolik təsvirləri ilə nisbətdə daha qabarıq şəkildə üzə çıxarılmışdır. Təsvir edilən fiqurlar hətta digər rənglərlə qarışaraq ağartı kimi ifadə edilir.

Tablonun sovet təsviri sənətinin mənzərə janrı qarşısına qoyduğu tələblərin əsaslarına görə həyata keçirildiyini iddia edə bildiyimiz kimi, Avropa impressionizminin əsaslarının da özünü açıq göstərməsi diqqəti nəzəri cəlb edir. Əsərdə təbiətin ölçətməz yüksəkliklərinə qədər ucalan motivlərinin tərənnümündə rəssam bütün bu möhtəşəmliyi 20x30 sm ölçüsündə olan kətan üzərinə hopdurub onun dərin təəssüratını yaratmaqla, əsas olanın formatda deyil, bədii təsvir imkanlarının dərinliyinə qədər dərk edilməsində olduğunu sübut etmişdir. Məsələn, mənzərədə təsvirdəki çıxır uzandıqca gözdən itməyə, sağ və sol hissə yavaş-yavaş birləşməyə başlayır. Bununla tamaşaçı mənzərənin nəhayətsizliyinə, sıxlıqdan günəş şüasını qəbul etməyən qaranlıqna qədər gedərək onu təsəvvüründə canlandırmaqda çətinlik çəkmir. Çünki bu yolda onu sənətkarın məharətli bədii ifadə tərzə müşayiət edir.

“Ağ mənzərə” əsərində isə parlaqlıq, açıq tonların harmonik ifadəsi şux bəyazlığa bürünmüş təbiəti tərənnüm edir. “Yaşıl mənzərə”nin sırf sıx ağaclıq, otluq kimi əsas detalların istifadəsindən fərqli olaraq tabloda evlər, asfalt yollar, bir sözlə insan əməyinin iştirakı olan əsər nümunəsi onun özünəməxsusluğunu meydana çıxarır. Əksər mənzərə əsərlərində olduğu kimi yolun iki hissəyə böldüyü tabloda onları birləşdirən xarakterik xüsusiyyətlər, rəng uyğunluğu kompozisiya bütövlüyünü təmin etmişdir.

Təbiətin xarakterikliyini onun rəngləri ilə analiz edən rəssam qeyd edilən tablosunda da daha çox vizual görüntünün vacibliyini nəzərdə saxlamışdır. Misal üçün, uzaqdan dağların ağaran görüntüsünü qeyd etmək olar. Eyni zamanda “Ağ mənzərə” adlandırılmış tabloda məhz mənzərənin bəyaz tonlarla ifadə olunmasını deyil, onun fərahlıq yaradan açıqlıqda tərənnüm edilməsi vizual olaraq aydınlığın həssaslığını yaradır.

Dağların açıq tonları açıq mavi göz üzü ilə birləşərək ön sahənin parlaq rənglərlə ifadə edilmiş mənzərəsində sanki fon rolunu icra edir. Öndə ağ daşlardan tikilmiş kiçik damlı qədim evin təkbaşına tərənnümü onun arxadakı dağlara bənzəyən ön görüntüsünü daha maraqlı formalarla nəzərə

çatdırır. Kəndə məxsus digər kiçik tikililər tablonun sol hissəsində verilmişdir. Sağ hissədə isə yolun üstündə incə gövdəli hündür ağacların açıq yaşıl tonları bütün mənzərə ilə əlaqə yaradır. Bu əlaqələndirmədə demək olmaz ki, bir obyekt digərinin tərənnümü olmadan öz ifadəsini təqdim edə bilməzdi. Sadəcə hər bir detalın vasitəsilə dolğunlaşan kompozisiyanın mahiyyəti daha aydın şəkildə özünü büruzə verir ki, bunları da bir-biri ilə əlaqələndirilmiş təsvir obyektləri kimi dəyərləndirmək olar. Ümumiyyətlə, Fərman Qulamov əsərlərində ən xırda detallı belə kor-koranə tablonu doldurmaq məqsədilə atmadan, onların hər birinin əsərin açıqlamağa çalışdığı bədii ifadədə öz əhəmiyyətli yerini doğru müəyyənləşdirmişdir. Məsələn, bir hissədə olan zərif gövdəli ağaclar daha açıq tonlarda, digər hissədəkilər isə bir qədər enli və tünd çalarlarda verilməklə eyni detalın təkrarında yaranmış monotonluqdan yayınaraq gözü yormayan uğurlu kompozisiya quruluşunu təqdim edir. Və yaxud kəndə doğru uzanan yolun bir hissi düz formada olduğu halda digər hissədə kəsiklərlə enliləşən tərzdə verilmişdir. Bu cür təsvir formasında məqsəd həm də yolun daha geniş sahəni əhatə etməsi ilə əlaqədardır.

Nəticə. Fərman Qulamovun mənzərə yaradıcılığına nəzər salarkən əsas bədii xüsusiyyətin onun müasir incəsənətin bir qolu olan “formal rəngkarlıq” stilində həll edilməsidir ki, burada da biz təkrar kompozisiya quruluşu və yxud gözə eyni dəyərdə təsir edən oxşar kompozisiya quruluşu ilə deyil, hər dəfə yeni hisslər yaradan, fərqli təəssürat yaşadan, lakin hər birində eyni incə lirizm çalarları ilə qəlbləri riqqətə gətirən əsər nümunələri ilə rastlaşırıq.

ƏDƏBİYYAT:

1. Fərman Qulamov – “Rəngkarlıq”, kataloq, 2009
2. http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=2&modPainters_artistDetailID=3360
3. А.А.Унковский. «Живопись Вопросы колорита». Москва, 1980 г.
4. Axundzadə L. XX əsr Dünya Təsviri İncəsənəti. Bakı: Azərənəşr, 2011.

Gulnaz Madatova (Azerbaijan)

Landscape genre in the work of Farman Gulamov artistic features

The article describes in detail the characteristic features of the works of prominent Azerbaijani artist Farman Gulamov. The artistic analysis of the

examples provided has greatly increased the interest of the article, helping to justify the artist's creative principles in this regard.

The artist's artistic ability, as well as the beauty of the mystery of the beauty hidden in nature, is the artistic backdrop of spatial psychology in the artist's works, "South Wind", "Night", "Village View", "My Motivation" and "Morning".

Key words: artist, painting, landscape, shades, composition

Гюльназ Мадатова (Азербайджан)

Художественные особенности пейзажного жанра в творчестве Фармана Гуламова

В статье подробно описаны характерные черты произведений известного азербайджанского художника Фармана Гуламова. Художественный анализ примеров, представленных на эту тему, значительно повысил интерес к статье, помогая обосновать творческие принципы художника в этом отношении.

Художественные способности художника, а также красота тайны красоты, скрытой в природе, являются художественным фоном пространственной психологии в работах художника «Южный ветер», «Ночь», «Деревенский вид», «Моя мотивация» и «Утро».

Ключевые слова: художник, живопись, пейзаж, шторы, композиция